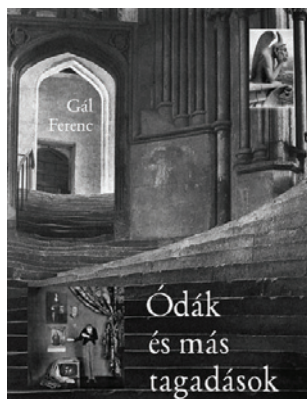

FÖRKÖLI GÁBOR

A létezés percdíjai

GÁL FERENC: ÓDÁK ÉS MÁS TAGADÁSOK

Palimpszeszt + PRAE.HU
Budapest, 2011
76 oldal, 1800 Ft

”

Az idő pénz. Különös, hogy ezt a régi közhelyet éppen egy verseskötet gondolja tovább. Persze Roland Barthes egy híres esszéje óta tudjuk, hogy szavaink jelentését is elképzelhetjük a pénz értékének hasonlatosságára, így hát nincs mit csodálkozni azon, ha valaki, aki kénytelen a szavakkal, az idejével és a pénzzel is mesterien bánni – már pedig ki ne kényeszerülne erre –, olyan verseskötetet tesz le elének, amelynek szövegeit át- meg átszövi e három fogalom összefüggés- és motívumrendszere. Gál Ferenc *Ódák és tagadások* c. könyve pontosan ilyen, s még ha a szövegek tematikája sokkal változatosabb is, az idő és a pénz sürgető fogyása alapélménye a kötetnek.

Elképzelhető lenne bizonyosan egy olyan világ, ahol az idő és a pénz számszerűsíthetősége nem lényeges szervezője az emberi cselekedeteknek, ám Gál Ferenc költeményeinek urbánus közege egyáltalán nem ilyen. Itt, aki beszél, pontosan tudja, hogy telefonba mondott szavait percdíjban számolják, és hogy az időt, melyet kedvesével tölt, odakint parkolóórák mérik. Legalább annyira szédületes tapasztalata viszont az is, hogy szavaink és pénzünk értéke nem rögzíthető: „Várhatom, hogy megtörténjen, amit írtam. / Vagy elmehetek venni valamit a pénzen, / ami éjfél után már nem pénz.” (*Mazzsolás*) És a pénzzel meg az idővel bánni, hiába vagyunk tisztában értékünkkel, nem könnyű. És itt nemcsak Márai Sándor tréfás-szomorú megjegyzésére gondolhatunk, amely szerint Szindbádnál jobban senki nem tudta, milyen fontos a pénz, és nála kevésbé senki nem törődött ezzel, hanem arra is, hogy a pénznek csereértékén, vagyis eredeti rendeltetésén kívül megvannak a maga törvényszerűségei, sőt követeléseivel szemben. Előfordulhat például, hogy céljaink érdekében fel kell váltanunk, még azon az áron is, hogy valami szükségtelenre költjük. Vagyis nem teljesen azonos a ráírt névértékkel, hanem alakítja életünket azzal, hogy beleszól abba, mire szánunk időt, ahogy azt az *Életkép is* című szövegben olvassuk: „... belenéző az újságba, / amit azért vett, hogy

felváltsák már / végre valahol a bankjegyet. / Bedobott a parkolórába annyit, / hogy még egyszer együtt lehessenek / nyolc után is...”

A kötet egyik hangulatilag is igen meghatározó, az idő és a pénz találkozását kiemelő motívuma a záróra remek szövegekben megírt pillanata (*Jelek, Fájront*). A perc, amikor az utolsóig kitartó vendégek kiegyenlítik a számlát, természetesen régtől fogva és közhelyesen valamely kitüntetett idő (az élet vagy az ünnep) végének jelképe. Gál költészete viszont azt is tudja, hogy ez a metaforikus pillanat pusztán konvenció: a *Fájront* című versben az unott csapos egyszerűen előre állítja az órát, hogy megszabaduljon az ivóktól, és így a vendégek kitesékelésének jellegzetesen kávéházi-urbánus rítusa elveszti a kozmikus körforgására vagy az emberélet idejére utaló szimbolikus erejét. Az időre vonatkozó szavaink éppúgy inflálódnak, mint a pénz. Pótolhatók, és gazdát is cserélhetnek. A szavakat ugyanis mindig másoktól kölcsönözzük (ahogy azt a *Törzsanyag* c. vers tanúsítja, amelynek beszélője kölcsönkönyvekből igyekszik magyarázatot találni az ember végességére), csak hogy a költészetben felderenghet annak a lehetősége is, hogy megleljük azokat az igaz szavakat, amelyek mással nem helyettesíthetők, amelyekben véget ér jel és jelentés elkülönülővé válik, amelyek „nem kínálnak megvételre semmit” (*Három nézőpont*). A költészet eme felemelő apoteózisa azonban tényleg inkább csak vágykép, mint megnyugtató valóság. A szavak és a jelek, melyek életünkben eligazítanak, fontosak, de Wittgenstein létrájához hasonlóan inkább csak ideiglenes megoldást jelentenek, mint a *Biztonsági játék* című szöveg beszélőjének, aki valóságos nyomolvasóként lép elé: „Kellenek ezek a kapaszkodók. / A megszűnt ország térképe, / amin követlek. Hogy zárva tartanak / a boltok, és tudhatom, itt az ünnep.” Igen. A bolt zárva van, ez az ünnepnapok járulékos eleme. De vajon tetten értük-e az igazi ünnepet?

Ez a kérdés jól láthatóan végigvonul a kötetben, amely a létet arról faggatja, hogy van-e még kitüntetett és stabil érték, valamilyen metafizikai valóság, amelytől értelmet nyerhet a kontingens, látható világ. E felvetés persze lehetne naiv és idejétmúlt moralizálás, ám Gál Ferenc költészetében se nem együgyű, se nem ódivatú, mint ahogy nem is szabadna, hogy ekként fogjuk fel ezt a kérdést. Ez a bizonyos kérdőre vont transzcendens érték jelképe a kötetben az angyal, pontosabban az angyal hiánya, amelyet különböző pótlékokkal igyekszik kitölteni a versek főszereplője. Az *Énkép* című versben egyenesen angyallá operáltatja magát. Máskor az angyalok rendjét pusztán cselekedeteivel próbálja jelenvalóvá tenni: „Most maradjunk annyiban, / hogy letakarom a madarat, / és elveszem a gerezd narancsot, amit a gyerekek hagyott az őrangyalának.” (*Mazsolázás*) A madár letakarásával a beszélő mindenható úrként az időnek szab új folyást, legalábbis egy kiszolgáltatott és bezárt kis lény számára, a narancs elfogyasztásával pedig az angyal jelenlétét szimulálja. A madár letakarása és őrangyal motívuma a *Részletes ajánlat* című versben is előfordul, ahol a szakrális motívumot a szerző a banalitással ütközteti: mint írja, az őrangyalnak „nincs szüksége próbakörre”. Ide kívánczol a *Szűzbeszéd* című költemény néhány sora is: „annyi helyet sem hagytak / az asztal sarkán, hogy az őrangyal / megírhatta volna lemondását”.

A kommunikáció ezzel az elérhetetlen lényvel szintén a kötet lényeges témája. Mint tudjuk, a líra nagyon gyakran transzcendens beszéd, hiszen olyasvalakit szólít meg, akit elvileg nem lehetne, még pedig vagy azért, mert térben vagy időben távol van – elutazott, meghalt vagy meg sem született –, vagy azért, mert közönséges beszéd révén eleve képtelenség hozzá fordulni, vagy akár csak beszélni róla – azaz lehet Isten, szellem vagy angyal. Ám ezt az áttörhetetlen távolságot Gál Ferencnél ironikus módon a telefon vagy a televízió is áthidalhatja.

Nem tudom, szándékosan idézi-e meg az egyik vers címe – *Üzenőfal* – a közösségi oldalak terminológiáját, mindenesetre itt olvashatjuk a következőket: „zöld számon bejelentette az agyalt / kezében trombitával, és a női hang / megköszönte a hívást.” Egy másik szövegben valaki a régi költői toposzról, a tengerről vallott gondolatait mondja telefonba: „Az alacsony díj-szabású órában / sem feledve, hogy a cseppben / megremegő tenger azért mégsem / ugyanaz a tenger.” (*Mód, hely, idő*) Picit gyengébbnek érzem azokat a sorokat, amelyek a fentiekkel való kapcsolattartást tévészésként írják le: „Amíg az égi csatornákon / szörfözöl.” (*Kulisszatitkok*)

A líra pótszerei különféle elektronikus médiumok lennének tehát. Őszintén szólva nem ez a könyv legeredetibb ötlete. Igazából a tömegkultúra legkülönfélébb termékeiben ábrándoznak már réges-régen arról, hogy forródróton lehessen hívni Istent, Gál legfeljebb jóval szellemesebben fogalmazza meg mindezt. Mégis van olyan helye a kötetnek, ahol nagyon cizelláltan működik a lírai beszédhelyzet és a technikailag közvetített tartalmak kölcsönös behelyettesíthetősége. Ilyen a *Mítoszokhoz* című költemény. A novellaszerű, narratív szövegben az elbeszélő a saját vagy másvalaki családjának múltját kutatva egy levéltár mikrofilmolvasójában találja magát. Szükszavú főhősünk, nem tudni pontosan, miért, zsebkendőt készít be magának, hogy letörölhesse könnyeit. Ezt az előkészületet a levéltáros meglehetősen egyoldalúan értelmezi: „Szokás dolga csak, mondta az öregúr, / amikor legutóbb leadtam a számot. / Eleinte mind így állnak föl a géptől, / azután szemük alkalmazkodik / a különös megvilágításhoz, / és záráskor úgy kell kicsöngetni őket.”

A sírás, amelynek lehetősége az olvasó első feltételezése szerint talán inkább a családi múlt valamely felkavaró részletével való szembesülése miatt merül fel, a levéltáros szavaiban pusztán fiziológiai reakcióként értelmeződik, amelyet a múlttal való találkozást lehetővé tevő technikai médium és nem maga ez a múlt vált ki. Persze Gál megemlíti az emocionális és egyben poétikai magyarázatot is, ám az is lehet, hogy a szerző – mint azt a szöveg sugallja – csupán a testi folyamatokat fogalmazza újra költőien, vagyis azt, ahogy a szem hozzászokik az irritáló fényviszonyokhoz: „Ugyanez a költők időmértékes / nyelvén: érzések és erők, / az átváltozás csodáját idézve, / órák alatt kioltják egymást / bennünk. Most búcsúzom.”

Az említett átváltozás csodája azonban – mint az sejthető a részlet hirtelen emelkedetté váló nyelvéből – talán nemcsak a fényeket megszokó testté, hanem a múltat feldolgozó léleké is. Ám éppen azért jó szöveg a *Mítoszokhoz*, mert nem oldja fel ezt a kettősséget.

Ez a költészetet mélyen átgondolja a saját testünkhöz, a másikhöz, és a kettő között közvetítő beszédmódokhoz való viszonyunkat; nem véletlenül lehet olyan kedves egy nála jóval fiatalabb költőnemzedéknek is. És mégsem erről szól Gál Ferenc költészete, pontosabban nem csak erről. Az öncélú, reduktív elméleti megfontolások vétkébe esnénk, ha ezt állítanánk, és különben is: a hangnemnek vagy a nyelvnek a kötet egészét átfogó egységessége, a versek formai hasonlósága ellenére nem beszélhetünk konceptuálisan megszerkesztett kötettről. A könyv verseit ugyanis nem elsősorban valamifajta előtérbe tolaikodó metafikciós, -poétikus, tematikus vagy narratív rendezőelv fogja össze, mint az egyébként sok esetben jellemzi a nagyfokú tudatosságára és intellektualizmusra törekvő kortárs lírát, hanem az az olvasói tapasztalat, amely szerint a költemények mögül ugyanakkor a lírai ének a körvonalai sejlenek át, és hogy a látásmód, a szemszög ugyanaz, de a rajta keresztül bemutatott tapasztalat ezerféle. Hogy a versek széttartó jelentései és kronotoposzai ellenére mégiscsak feltételezhetünk egy valakit, aki beszél, az is erősíti, hogy olykor, és kompozíciós szempontból hangsú-

lyos helyen még megszólítottja is van a szövegeknek, mégpedig férfi hang esetén hagyományosan tekinthető módon egy női alak. A kötet három ciklusát lezáró három, az átlagosnál négyszer-ötször hosszabb költeményből a másodikban és a harmadikban jelenik meg egy „kisasszony”, majd pedig egy „asszonyom”. Akárkik is ők, valaki rendkívül erős drámai monológokat intéz hozzájuk, valaki, aki számol jelenlétükkel, aki provokálja, és aki szemükbe mondja a kötet utolsó, méltán kiemelt mondatát: „És nem azért beszélek halkabban, / hogy bárki közelebb jöjjön.” (*Szűzbeszéd*) A szövegek már-már zavaróvá váló hűvös tárgyilagossága, a versben beszélő ironikus bujkálása és a szellemes fordulatok mögött rejtése ellenére mégis van egy valódi emberi hang. És ennek az emberi hangnak a tulajdonosa élni próbál a versekben felderengő urbánus környezetben: eszik, olvas, szeretkezik és pénzt szór a parkolórába, magyarul a lírai én teljes ember, akit minden érdekel. Szembenéz akár a halál, az eltűnés lehetőségével is. Világa időnként humoros, játékos, ám korántsem szívderítő: állandó témája a magány (*Szerkesztői változat, Számadás*), az értékvesztés és az igazságtalanság, valamint az egyén peremhelyzete, amelyet posztindusztriális környezetbe szcenírozva jól eltalált, erőteljes képben ragad meg a már említett *Törzsanyag* című szöveg: „minap szánkón húztam el / a hulladékudvarig a tévét”.

Ilyen súlyos tematikus csomópontok esetén mindig nagy tétje van annak, hogy meddig tart ki a költő lírai hangja, hogy pátosza, iróniája vagy levertsége meddig marad hiteles, és mikortól válik az indokolt melankólia kiüresedett enerváltsággá. Gál Ferenc az irónia és – mint egyik versének címe is mutatja – a csavaros észjárás útját, a színlelt objektivitást választja, miközben szinte észrevétlenül is elképesztő és nehezen emészthető dolgokat vág az arcunkba. Több szövegének is kitüntetett helyén, fókuszában egy különösen talányos szakasz, *bon mot* áll, pl.: „az udvarlás / nem családon belüli erőszak” (*Csavaros észjárás*); „Mert a zsírt leszívják, asszonyom, / de én itt maradok a gondolatokkal” (*Szűzbeszéd*), s ezek között vannak egészen a giccs határáig merészkedő sorok is: „a folyókat / nem vezetik csillagok, / mégis találkoznak egyszer” (*Méltatás*). Ennek a lezárhatatlan értelmezésre törekvő poétikának – amelyet a hátsó borítón Peer Krisztián tiszta költészetnek nevez – vajon nem veszélye, hogy olykor rákényszerül egybetartó és átgondolt jelentésstruktúrák és motívumrendszerek helyett egy jópofa poént odavetni az olvasónak? Nos ebbe a kísértésbe Gál – az olvasó megnevettetésére vagy elrettentésére választott példák ellenére – alig esik bele. Nem választja a könnyebbik megoldást, és a szövegek talányai az értetlenkedő vállvonogatás helyett inkább a könyv újraolvasására csábítanak, anélkül persze, hogy a tökéletes megfejtés reményével vagy valamilyen átlátható motívumrendszer feltárásával kecsegtetnének. Az pedig már nem a kötet értékeiről szól, hanem magáról a szerzőről mond el sokat, hogy ez a magának olykor hamiskás poénokat megengedő Gál Ferenc mennyire szerényen, alig észrevehetően van jelen a zajosabb fellépéseket is látott irodalmi életben. Ha hihetünk az itt bemutatott, 2011-es kötet címlapjának, a könyv versanyagát 2003-ban a szerző lezárta. Vajon mi fog most történni?